

Неспішні прогулянки по Києву Веде Анна Борисівна Островська

Вулиця Паньківська

Паньківська - історична місцевість від сучасної вул. Льва Толстого до долини р.Либідь. На плані Києва Закревського від 1700 до 1800 рр. тут суцільні яри. Назву отримала на початку 16 століття за прізвиськом намісників Київських митрополитів Панковичів, які управляли цими землями в 1516-77 роках. Цікавим підтвердженням цього є скарга Київського митрополита Варлаама Ясинського московському патріарху. Справа в тім, що Софіївському собору належало урочище Панківщина, там був скит, де монастир вирішив побудувати будиночок для намісника Василя Панковича. Будувати будинок з дерев, які там росли, погодився тесляр Клим. Отримавши аванс - 3 копи грошей і, 2 молотка, пилку й 3 ящика цвяхів - він з усім цим скарбом втік за кордон - у село Мотовилівку, де підрядився будувати церкву. Виникла складна міждержавна проблема, адже на правому березі Дніпра лише Київ входив до складу Росії, а Мотовилівка розташовувалася за селом Митниця, де проходив кордон Польщі. Так як будував Клим на території Польщі, а церква була православна, то тому знадобилося втручання Московського митрополита, щоб змусити Кліма повернути монастирське майно.

Перед секуляризацією (відчуження їх земель в державну власність, від *secularis* - світський), яку проводила Катерина II в Росії в 1764 р. (в Україні в 1786 р.) до складу Панківщини входили монастирський двір, гуральня, ліс, млин і ставок на Либіді. Цей ставок існував ще за часів Миколи Закревського (1805-71), який виводив назву Паньківщина від прізвиська намісника митрополита Василя Панковича, відомого в Києві на початку 16 століття. Після секуляризації в 1786 р. Паньківське урочище переходить в казну, а потім землі розпродаються і Паньківщина опиняється у складі Нової будови.

Забудова Паньківщина починається з 40-х рр.. 19 століття після спорудження Київського університету (КУ). Оскільки земля тут дешева, то ділянки великі з садибною забудовою. Це був район невеликих трикімнатних будиночків, тихих садів і дешевих квартир, де охоче селилися студенти КУ. За аналогією з Сорбоною поблизу Парижа місцевість отримала назву "Латинський квартал". До неї входили Паньківська, Тарасівська, Микільсько -Ботанічна, Жандармська (Саксаганського), Нижня Володимирська, Шулявська (Толстого) і В.Васильківська. Типову садибу "Латинський квартал" описав у своїх спогадах студент Бахтін: "довгий дерев'яний паркан з навстіж відчиненими воротами, невеликий старий будиночок з високою почорнілою від давності і подекуди порослі мохом дерев'яною покрівлею, китайські троянди і герань на вікнах; господиня - вдова - дячиха з 15- річною дочкою туляться в передній кімнаті за ширмою або в крихтній кухоньці, а 3 студента займають всі три кімнати з осені до літа. Низька стеля, вохристо-жовті стіни, нефарбована дерев'яна підлога;

старовинні меблі. У всьому будиночку дотримувалася дивовижна чистота і царювала незворушна тиша".

Дешеві квартири (3-4 рубля за кімнату на місяць) переходили як у спадок від одного покоління студентів до іншого.

У 1860-70 рр. Латинський квартал став забудовуватися 2 і 3 - поверховими будинками, але тихі і тихі відокремлені садиби і дешеві квартири тут раніше не переводилися. Місцем зустрічей студентів служили дешеві їдальні в приватних будинках. Їх господарі, звані тут "столовніцями", заявляли про себе брудним папірцем, наклеєним на хвіртці, на якій було написано: "Тут дається стіл". "Лише тільки наступала перша година, - згадує Бахтін, - як у будиночок звідусіль стікалися, немов голодні собаки, студенти на обід і потім аж до 4-ї години лунали в ньому дзвін ложок, ножів і тарілок, стояв гострий запах борщу і пригорілого масла і чувся гомін і сміх молоді, хоча не дуже смачно, але ситно обідали. Обід зазвичай складався з 2 -х або 3 -х страв. Найчастіше подавався борщ, зрази, смажене м'ясо, вареники з сиром, галушки, хрускоти, пончики. Всього давалося вдосталь, особливо борщу, ситного і дуже смачного хліба їси скільки душі завгодно. Ціни за обід були дуже невеликі - 2-3 рублі на місяць".

Втім Латинський квартал славився не тільки їдальнями, а й своєрідними вільними вдачами студентів. Зазвичай час біснування студентів припадав на ніч, особливо після товариських гульб. Вранці місто наповнювалося чутками про безчинства п'яної молоді. Макаров пише: "То розбивали обхід, що стежив за благочинністю; то розносили вщент будинок терпимості, то переміщалася вивіска, на пансіоні бовталася вивіска "Через се місце вхід заборонено", на шинку "Шляхетний пансіон". Над ковбасною лавкою з'явилася вивіска, на якій була намальована дитина, що лежить в колясці, а під ним напис "Цих справ майстер Іван Потапов". Не часто вдавалося поліції ловити винуватців цих витівок.

Селилися в Латинському кварталі і викладачі КУ, в основному українська інтелігенція. І не дивно, що 100 років тому з'явилася легенда, що 3 вулиці, прокладені в Латинському кварталі - Тарасівська, Паньківська і Микільсько-Ботанічна - названі на честь членів Кирило-Мефодіївського братства - Тараса Шевченка, Панька Куліша та Миколи Костомарова.

Вулиця Паньківська, прокладена в 40-х роках 19 століття, як я вже говорила, отримала назву за прізвищем намісників Панковичів з 1939 по 1990 рр.. носила ім'я революційного народника Степана Халтуріна. Якщо при виникненні вулиця відносилася до 4-го розряду, то вже в 60-і роки 19 століття вона відноситься до 2-го розряду і забудовується прибутковими будинками.

№ 1/23. Цей прибутковий будинок Ольги Іванівни Новицької був побудований в кінці 19 століття в стилі київський ренесанс. Будинок є пам'яткою історії, тому що в ньому в 1910-і рр. жив громадський діяч, філолог, журналіст і педагог Володимир Павлович Науменко (1852-1919), ім'я якого довгі роки було під заборонаю. Коли півстоліття тому Максим Рильський ризикнув згадати свого вчителя добрим словом у поемі "Мандрівка в

молодість", він був люто ошельмований у пресі за вихваляння "мерзенного ворога українського народу, українсько-німецького націоналіста Науменка". Насправді він був унікальною особистістю і відіграв винятково важливу роль у формуванні національної самосвідомості в політичному і культурному відродженні України. Він народився в 1852 р. у м. Новгород-Сіверський в сім'ї вчителя з козацького роду. "Я повинен сказати, що першим відчуттям українства я зобов'язаний батькові", - писав Володимир Науменко у своїх спогадах. Він навчався у 2-й Київській гімназії, коли був прийнятий декрет Валуєва 1863 про заборону друкувати книги і ставити спектаклі українською мовою. У державному архіві Києва зберігся лист, адресований директору 2-ї Київської гімназії про те, що на Хрещатику було затримано гімназиста в українському костюмі. Був припис забороняти з'являтися гімназистам в укр. костюмі. Це все викликає хвилю невдоволення у суспільстві. "То була доба, коли прокидалося українство" - пише Науменко. Інтелігенція йде в народ не просвіщати, а вчитися у народу. Знаком приналежності до клану стає хоч деталь укр. костюма - найчастіше це вишита сорочка, яку носять і Леся Українка, і Галаган, і Лисенко, і Тобілевич, і Старицький. Науменко дуже близький до цього кола укр. інтелігенції. Він легко входить у товариство людей, набагато старших його, тому що його батько - приятель Максимовича - першого ректора Київського Університету.

Після гімназії Науменко вступає на історико-філологічний факультет Університету Святого Володимира. Правда, спочатку його зарахували вільним слухачем за малим віком - йому всього 16 років. Після першої ж лекції, яку читав Драгоманов, він вирішує присвятити себе справі народної освіти. Закінчивши Університет, він викладає в рідній 2-ій гімназії та ін. середніх навчальних закладах, керуючись системою Ушинського. Незабаром його було визнано "кращим викладачем словесності". Житецький писав, що "він був упродовж 45 років кращим вчителем у всіх відносинах". Але уряд йому не довіряє, за ним встановлено секретне жандармське спостереження, яке доносить, що він згубно впливає на учнів, які збиралися на його квартирі.

Науменко очолює кращі вчительські курси, а з 1897 р. очолює Київське товариство грамотності, яке об'єднує понад 900 чоловік. Суспільство організовувало по неділях школи для дорослих, причому перша така школа була відкрита у в'язниці. Була створена комісія для написання підручників для українських шкіл. І, в той же час, коли уряд проголошував, що "українські підручники шкідливі", Науменко створює музей "українських навчальних посібників". З 1893 по 1904 рр. Науменко - головний редактор журналу "Киевская старина", а з 1907 р. - його продовження "Україна". Він - один із засновників київського товариства "Просвіта" (1905), а з 1907 р. він товариш голови "Українського наукового товариства в Києві", якому в 1913 р. подарував свою бібліотеку, член наукового товариства ім. Т. Шевченка, член київського ЦК партії кадетів (з 1906 р.).

Олександр Дейч, в будинку якого часто бував Володимир Павлович так описує його: "Імпозантна зовнішність. Велика голова з високим чолом і красива

сивувата борода змушували згадувати Ярослава Мудрого. Незвичайно освічений він міг відповісти на будь-яке літературно-історичне питання, говорив однаково добре російською та українською мовами".

Науменко пише педагогічні праці, справою його життя стає робота над граматиною української мови, яку він завершив незадовго до революції. У 1905 р. він відкриває приватну гімназію на Ярославому Валі 25, яка спеціалізується на історії, словесності, географії та гуманітарних науках. Тільки в цій гімназії були уроки поезії, які дуже любив максим Рильський, який навчався в цій гімназії. Вона вважалася найбільш передовою в Києві. З кожним учнем Науменко працював індивідуально. Завдяки йому в журналі "Заря" були опубліковані перші вірші гімназиста Рильського.

При такому колосальному навантаженні Науменко постійно не вистачає часу. Іноді він спить лише 4 години. Адже він був важко хворий, вже в 1912 р. легені у нього були не в порядку, одну легень довелось видалити.

Науменко не був політиком. Він був ідеологом національного відродження. Але умови життя в Україні були такі, що він опинився в смуті політичної боротьби. Він член ЦК партії "Свобода", яка ставить метою автономію України, видає газету "Свобода і право". У березні 1917 р. його обирають заступником голови Центральної Ради, в квітні 1917 р. він призначається куратором Київського шкільного округу. З грудня 1918 р. він - міністр освіти. Протестуючи проти включення гімназистів і студентів у народні дружини, він відмовляється від цієї посади. Після падіння гетьманського режиму він залишається в Києві, працюючи співробітником 1 відділення УАН.

Дуже великий внесок Науменко в шевченкознавство. Він досліджував творчу спадщину Шевченка, видає його праці, дбав про його могилу. Він викупив ділянку землі, де був похований поет, в 1910 р. заснував товариство благоустрою та могили Шевченка.

7 червня 1919 р., в день свого народження, Науменко був арештований в своїй квартирі на Паньківській. Суд був швидкий і неправдивий. Вірніше, його навіть не було. Його в порядку червоного терору розстріляли наступного дня після арешту. Як мотив, було зазначено, що він був членом останнього гетьманського уряду і заснував з професором Кістяківським якусь помірковану партію. Науменко був одним з небагатьох людей, які користувалися абсолютно винятковою репутацією і відомий всьому Києву. Це було одне з небагатьох імен, яке вимовлялося з найглибшою повагою. Якби йому дали померти своєю смертю, за труною йшла б 100-тисячна юрба киян. І таку людину поспішили схопити і розстріляти через 24 години, щоб ніхто не встиг за нього заступитися. І навіть могила його невідома. Коли померли його дружина і син, вони були поховані на кладовищі Аскольдова могила, на пам'ятнику дружини дописали ім'я В.П.Науменко і роки його життя (1852-1919). Але незабаром і цього кладовища не стало. Немає меморіальної дошки на будинку, де він жив.

У будинку №1 на Паньківській жив також Іван Косоногов (1866-1922), фізик і метеоролог, акад. ВУАН, проф. Київського Університету. У 1918 р. він був членом комісії з вироблення законопроекту про освіту УАН. Він був

членом комісії з вивчення природних багатств України. Він досліджував електричні та оптичні явища, вперше застосував ультрамікроскоп для вивчення явищ електролізу.

Будинок №3. Хоча будинок побудований в післявоєнний час (у 1946 р.), він уже пам'ятник історії. У цьому будинку з 1949 по 1971 рр. жив співак (драматичний тенор), педагог, народний артист УРСР Михайло Венкдиктович Микиша (1885-1971). З 1944 р. він викладав у Київській консерваторії, автор підручника "Практичні основи вокального мистецтва". Він жив у трикімнатній квартирі на другому поверсі цього будинку. Його гостями бували Лемешев, Козловський, М. Рильський, Тичина і багато ін.. Він народився в 1885 р. в бідній селянській родині. Закінчила Миргородську художньо-промислову школу, а з 1904 р. по 1910 р. жив у родині Лисенко і вчився в його музично-драматичній школі. У нього був тенор, і з 1910 по 1914 рр. він соліст театру Садовського, а в 1923-1930 рр. він співає на сцені Великого театру, з 1931 по 1941 рр. - соліст Харківської опери. З 1914 по 1923 рр. та з 1942 по 1944 рр., Микиша - соліст Київського оперного театру, де співав партії Германа, Садко, Самозванця, Рамзеса, Хосу, Фауста, Андрія в "Запорожці за Дунаєм" і Петра в "Наталці-Полтавці". Микеша славився як блискучий інтерпретатор українських народних пісень, романсів Лисенка, Степового, Стеценка. З 1944 по 1956 рр. він викладав у Київській консерваторії, автор підручника "Практичні основи вокального мистецтва". Похований на Байковому кладовищі.

У 1976 р. на честь 90-річчя з дня народження була відкрита меморіальна плита (скульптор Дерегус), що імітує театральну завісу, на ній барельєфний портрет співака.

№5. Нова будівля "Укрмостобуду", на місті згорілих в 1928 р. під час обстрілу Києва Муравйовцями, які поспішали на допомогу повсталих арсенальців, і яке зайняло місце будинків №5 та №7. Свідомий обстріл був націлений на сусідній будинок Грушевського, який було добре видно з боку залізничних колій. Люди при цьому, на щастя не постраждали, а от будинки згоріли. Згорів і будинок №7. Це був особняк Марії Андріївни Фрейтаг-фон Лоринго, побудований в 1907 р. за проектом Брадтмана. Він простояв всього 10 років.

№9/4. Не зберігся 7-поверховий прибутковий будинок Грушевського, побудований в 1908-1909 р. Він згорів в 1918 р. при обстрілі Муравйовим. Зате зберігся 3-поверховий флігель Грушевського побудований на схилі гори в глибині садиби в 1901 р. Туди і пройдемо.

У 1907 р., приїхавши до Києва, Михайло Сергійович Грушевський (1866-1943) купує велику ділянку землі на розі Паньківської та Микільсько-Ботанічної - благо земля тут була дешевою - поселяється родиною в цьому флігелі (до споруди 7-поверхового будинку). Живе Грушевський на 3-му поверсі цього флігеля і в 1924-1931 рр. після повернення з еміграції і до від'їзду до Москви.

Михайло Сергійович Грушевський (1866-1934) - історик, літературознавець, публіцист, громадський і державний діяч, голова

Центральної Ради навчався в гімназії в Тифлісі. Життя складне, не завжди благополучне.

Вперше приїхав до Києва в 1886 р., коли вступив на філологічний факультет КУ і оселився в будинку 1 Київської гімназії у далекого родича й друга батька Мих. Златоверховникова, що викладав в 1 гімназії Закон Божий. Потім він знімає кімнату в будинку, який не зберігся на розі Тарасівської та Толстого. Не зближується зі студентами. 6 років навчається. Кар'єрист і святоша... За студентську роботу "Історія Київської землі від смерті Ярослава Мудрого до кінця 14 століття" він отримує золоту медаль і професорське степендіанство до захисту дисертації.

Професором він став у Львові, куди поїхав після закінчення університету працювати на кафедрі літератури та етнографії Львівського університету. Там, незважаючи на те, що все українське під забороною, він організовує наукове товариство ім. Шевченка, яке незабаром стає центром українофільства.

У 1906 р. Грушевський переносить з Галичини до Києва 1-ий національний літературний журнал "Літературно-науковий вісник", засновує Українське наукове товариство. Приїжджаючи до Києва, він зупинявся в готелі "Ермітаж" або готель Гладинюка, а потім купує цю ділянку. Тут з ним поселяється його брат Олександр і сестра Галина Шамрай-Грушевська з сім'ями. Численні молодші родичі Грушевського вчилися в КДУ. Для них Михайло Сергійович з батьківського капіталу заснував стипендію.

Грушевський - великий учений. Він написав 10-томну "Історію України", 5-томну "Українську літературу". Але його історичні праці не позапартійні. Ще в 1899 р. він один із засновників національно-демократичної партії, всі його праці пронизані політикою. У 1914 р. його заарештували, судили і вислали до Сибірска. Він повертається до Києва в 1917 р. і очолює Центральну Раду, яка хоче побудувати буржуазну республіку. Але в 1918 р. владу Центральної Ради було повалено, настало правління гетьмана Скоропадського. Якийсь час Грушевський ховається у січових стрільців, на дачі на Звіринці, а потім їде в Кам'янець-Подільський, а потім в еміграцію до 1924 р. Там в Парижі та Відні він продовжує займатися політичною діяльністю, створює благодійний фонд "Голодним українцям".

У 1924 р. Україна була проголошена радянською республікою та на запрошення уряду Грушевський повернувся. За кордоном він не міг працювати без архівів. Став академіком, організував і очолив історичну секцію ВУАН (Володимирська 35).

З першого дня повернення Грушевський знаходиться під пильним наглядом органів ГПУ-НКВД, які зібрали 8 томів доносів на "неблагонадійного" Грушевського. У 1931 р. він був заарештований у справі так званого "українського центру", і хоча через півроку його випустили, він ніколи вже не відчував себе вільною людиною. Він позбувся посади, поїхав до Москви, де продовжував займатися науковою роботою. А в Києві школа Грушевського була названа буржуазно-націоналістичною, і почалися так звані "публічні диспути". Вчені Київської школи Грушевського мали приходити на

фабрики і заводи і публічно каятися перед робітниками у своїх "гріхах і помилках", а правовірні історики-партійці обливали брудом самого Грушевського та його колег. У 1933-1934 рр. практично всі учні Грушевського були звільнені з Академії, а після вбивства Кірова почалися арешти, розстріли, смерть у таборах. Постраждали і родичі Грушевського. Його дочка Катерина, яка керувала знаменитим кабінетом примітивної культури, в 1938 р. була заарештована і засуджена до 8 років концтаборів і 5 років поразки в правах. Вона померла в 1943 р., відбуваючи покарання. Посмертно реабілітована в 1959 р. Племянник Грушевського Сергій Шамрай заарештовувався двічі - в 1933 р. і 1937 р. Він помер в 1939 р. в Магаданському таборі, реабілітований в 1958 р.

Після смерті Грушевського в 1934 р. цей будинок, який був особистою власністю сім'ї Грушевського до революції, в 1921 р. був націоналізований і зданий в оренду його ж власникам - сім'ї Грушевського, в 1924 р. після повернення Грушевського з еміграції був переданий Грушевському у вічне користування (він жив на 3-му поверсі) - так ось в 1934 р. більшість кімнат захопила нова влада. А наприкінці 1940-их остання представниця колись численної родини Грушевських - дружина брата Олександра - Ольга Андріївна передала будинок, за який не могла платити в держвласність. Будинок перетворили на звичайну комуналку, в якій не знайшлося місця для родичів Грушевських. Там жило 8 сімей (44 особи). У 1996 р. будинок, який ще в 1991 р. вирішено було зробити музеєм Грушевського, нарешті розселили і закинули. І до цих пір він перебуває в жахливому стані - розвалені сходи, забиті прогнилими дошками вікна, виламані кахлі, сміття. Єдиний сторож - пенсіонер, колишній юрист Джон Герасимович не може захистити цей особняк. У свій час в підвалі його привільно почувалися бомжі, а на даху - бродячі собаки. Зараз ремонт, і в кінці 2006 р. обіцяють музей.

Колись вздовж заднього фасаду тяглася 2-поверхова дерев'яна галерея, яка виходила в сад. Зараз від нього майже нічого не залишилося, а був чудовий бузок, горіхи, фруктові дерева.

Коли в 1907 р. Грушевський купив цю садибу разом з братом Олександром і сестрою Галиною, крім флігеля в глибині садиби на розі Паньківської та Микільсько-Ботанічної стояв побудований в 1863 р. невеликий будинок, в якому наймав квартиру історик Михайло Драгоманов. Як людина практична, Грушевський вирішив знести його і побудувати великий прибутковий будинок. Він замовляє проект 4-5 - поверхового будинку відразу трьом архітекторам: Клугу, Зекцеру і Максимову. Найбільш вдалим виявився проект Максимова. Його доповнили деякими конструктивними елементами з проектів Клуга і Зекцера, число поверхів збільшили до 7. Фасад будинку було вирішено прикрасити в українському стилі керамічною плиткою за проектом відомого українського архітектора і художника Василя Кричевського. І за один рік - з вересня 1908 по вересень 1909 виріс багатопверховий красень будинок. По лінії Паньківської він мав довжину 21 м. У будинку було всього п'ятнадцять 5-7 кімнатних квартир, пасажирський і вантажний ліфти, всі зручності. У

будинку був управляючий, комендант, двірник, пічник, столяр, сантехнік. Грушевський оселився на 5 поверсі нового будинку, Кричевський на 6 поверсі. Решта квартир займали професори університету, юристи, лікарі. Брат і сестра Грушевського віддали перевагу жити у флігелі. Доля великого будинку склалася трагічно. Як згадує сам Грушевський. "25 січня 1918 р. під час бомбардування Києва більшовики запальними снарядами розстріляли будинок, побудований на гроші залишені батьком. Горіли мої рукописи і матеріали, бібліотека і листування, колекції української старовини, які я збирав стільки років, зібрання килимів, вишивок, зброї, порцеляни, фаянсу, меблів, прикрас, малюнків".

У будинку Грушевського згоріла також колекція Василя Кричевського – 80 килимів 18 століття, 100 виробів українського скла, 500 фрагментів скла часів Київської Русі, 500 одиниць Опішнянської кераміки, півсотні срібних чарок, зразки церковної різьби та золотого шиття, старовинні портрети. Крім того, загинуло близько 150 робіт самого Василя Кричевського.

Василь Григорович Кричевський (1872-1952) народився в 1872 р. на Сумщині в сім'ї фельдшера. Він був старшим сином у багатодітній сім'ї, з дитинства почав займатися малюванням, ліпленням, різьбленням, але не отримав через бідність родини професійної художньої освіти. У Харківському технічному училищі він опанував кресленням, а архітектурну і художню освіту здобував самостійно, працюючи спочатку помічником архітектора Загорського і користуючись його чудовою бібліотекою, а потім у академіка Бекетова. Одночасно з роботою він відвідував лекції в Харківському університеті. Самостійно освоївши курс архітектури, він отримав диплом інженера-архітектора. Це не давало права виконання робіт, так що він зазвичай виступав як автор проекту і декоратор. Гаряче підхопивши ідею відродження української культури, Василь Кричевський своїми роботами закладає основи українського архітектурного стилю. За його проектами будується багато житлових і громадських будівель. Шедевром стає побудована в 1905-1909 рр. будівля Полтавського губернського центру. Відомі художники і академіки архітектури рекомендували Кричевському подати до Академії мистецтв про присудження звання академік архітектури, але байдужий до офіційного визнання, Кричевський їде до Києва, де за його проектом будується будинок Щитковського на Полтавській 4а, школа ім. Грушевського на Куренівці і оформляється будинок Грушевського на Паньківській, де він і поселяється.

Ще в 1890 р. Кричевський став збирати зразки народної творчості. Як вважають знавці, його колекція поступалася тільки колекціям Грушевського і Василя Тарновського. Тут вона й загинула. Сам Кричевський ледве встиг вибігти з дружиною з палаючого будинку.

Загинули при пожежі і картини самого Кричевського - головним чином пейзажі, що відображають природу України. Йому і далі не щастило. Перед Великою Вітчизняною війною в Одесі відбулася персональна виставка Кричевського, на якій було представлено близько тисячі його робіт. Всі вони пропали під час війни. Зараз багато картини знаходяться в приватних колекціях,

головним чином за кордоном. У Київському музеї українського мистецтва представлені його картини "На Дніпрі" і "Гребля Квітки-Основ'яненко".

Кричевський багато працював в ілюстрації книг, в прикладному мистецтві - це і килими, і кераміка, фарфор і меблі. Як орнаменталіст, він стає співаком українського стилю, широко застосовує стилізований народний орнамент.

Кричевський взяв участь у створенні Української Академії Мистецтв, був професором Художнього інституту. Багатьох творців Академії Мистецтв чекала важка доля, репресії, забуття, неможливість самовираження. А Василь Кричевський знаходить свою нішу - він іде в кінематографію. За період з 1925 по 1932 рр. під його керівництвом створено 8 фільмів ("Тарас Шевченко", "Тарас Трясило", разом з Довженком "Звенигород" і "Земля"), які знайшли міжнародне визнання.

У 30-ті рр. ХХ століття він будує будинок-музей Шевченка в Каневі. Але до цих пір не виконано запроектоване їм художнє оформлення фасаду. З 1939 р. він доктор мистецтвознавства, а з 1940 - заслужений діяч мистецтв.

Він залишався в Києві в період окупації. Щоб вижити, продавав на базарі свої пейзажі. Коли німці відступали, сім'я відвезла хворого Кричевського за кордон. Він помер у Венесуелі в 1952 р., прочитавши в газеті, що його відлучили від Полтавського шедевра. До 70-тих років ХХ століття його ім'я втоптувати в бруд. Потім почало прослизати його ім'я у пресі. Яновський у романі "Майстер корабля" вивів його в образі професора.

І, нарешті, в 1998 р., до 125-річчя від дня народження на будинку на вулиці Стрілецькій 28, де він жив у 20-30-ті рр. ХХ століття, встановлена меморіальна дошка. Цікаво, що коли при установці дошки запитували про нього перехожих, ніхто не знав. Десятиліття замовчування імені та творчості Василя Кричевського не пройшли даремно.

З нащадків жива внучка Катерина Василівна Кричевська-Рассандіна, 1926 р. Вона художниця, живе в США. Вона передала картини і архів діда в Україну, до Канева. Так він повернувся на батьківщину.

Але повернемося до будинку №9. Після пожежі від будинку залишилася тільки коробка. Так як відремонтувати будинок було не можна, на початку 1920-их рр. порожню цегляну коробку підірвали.

Тільки після війни наприкінці 1940-их рр. - початок 50-тих був побудований цей будинок № 9/14, в якому отримали квартири вчені. Я розповім тільки про одну сім'ю, але, мабуть, найяскравішу - Олександра Івановича Білецького (1884-1961), який жив на 5 поверсі в 5-кімнатній квартирі з 1955 по 1961 рр.. У 1973 р. на будинку встановлено меморіальну дошку (скульптор Скобліков).

Літературознавець, театрознавець, драматург, театральний діяч, академік, заслужений діяч науки Білецький - одна з найяскравіших постатей у філології України радянського періоду. Він був з 1939 по 1961 рр. директором інституту літератури, професором Київського університету, віце-президентом АН УРСР, членом багатьох зарубіжних академій. Олександр Дейч пише: "Цей видатний

знавець світової літератури поєднував у собі глибину думки вченого і талант письменника. Його статті, що дослідили світових класиків і сучасників, виблискували відточеністю і ясністю поставлених в них проблем. Ми дуже любили цю чарівну людину, не схожу на сухого книжника. Всякий раз, коли я бував у Києві, ми з Рильським відвідували Білецького, в його квартирі, заваленій книгами так, що треба було пробиратися через паперові джунглі вузького і темного коридору. Ось вони сидять на балконі за столиком, вже пішли з життя друзі мої - підтягнутий енглізований Білецький з граючими вогниками поглядом крізь суворі окуляри і дивно красивими, скульптурно відточеними руками, а поруч з ним Максим Тадейович, весь заглиблений в думку про поезію. Здається, кінця і краю не буде бесіди; вона піниться мереживом легких суперечок і помітних зауважень, немов те золоте вино в келихах, що пропонує господар вечірнім гостям".

Білецький був головним редактором журналу "Радянське літературознавство", автором численних робіт з історико-теоретичних проблем літератури та психології художньої творчості. Він написав цікаву для нас роботу - "Образ Києва в художній літературі".

Білецький працював 24 години на добу. О 6 ранку він уже правив статті (він написав понад 100 робіт); о 9 йшов читати лекції в університеті; обідав вдома, потім відпочивав за поетичними перекладами і йшов в інститут, а ввечері і вночі писав наукові праці. Але він не був людиною-сухарем - він любив оперету, любив дивитися вдома безглузді фільми і від душі реготати над "геніальною дурістю". Помер в 1961 р.

Обидва його сина теж стали філологами і мистецтвознавцями: Платон Олександрович - автор хрестоматійних праць про Нарбута, український портрет, Японію, внучка Маша Білецька - балерина оперного театру. Андрій Олександрович (1911 - 1995) став мовознавцем космічного масштабу. Він був філологом мистецтва Божого. В юності він більше захоплювався астрономією, географією і біологією, і лише пізніше зайнявся історією і літературою античного світу і древніми мовами. Він був прекрасним перекладачем і подарував українським читачам багато творів античних авторів - Гомера, Езопа, Горація, Вергілія та ін.. Протягом багатьох років він був віце-президентом товариства "СРСР - Греція". Його дуже добре приймали в Греції, говорили: "Нас греків він навчив любити Грецію".

Масштаби його знань були вражаючі: давньогрецький, новогрецький, санскрит, латинь, арабська, іврит, майже всі сучасні мови.

Понад 30 років Андрій Олександрович очолював кафедру класичної філології та загального мовознавства, а на початку 80 -х ХХ століття очолив ще кафедру романської філології Київського університету. Його учень Юрій Шанін пише: "Думаю, якби знадобилося, він також плідно завідував би кафедрою германістики або арабістики. При всій феноменальній неозорості філологічних (і не тільки філологічних) знань, Андрій Олександрович спілкувався з нами першокурсниками як з рівними, як з колегами. Він був завжди великодушний, добрий і доброзичливий, наші знання оцінював саме

менше на "добре". Що ж, як влучно зауважив один з наших сучасників, "геній часто переоцінює можливості своїх близьких". А в геніальності Андрія Олександровича у розумних людей зараз немає сумнівів. Вроджена інтелігентність і доброта в цій людині поєднувалися з безстрашністю і твердістю".

Так, Білецький не погоджувався із всемогутнім мовознавцем акад. Марром, і тільки після знаменитої дискусії 1950 р. зміг опублікувати свої лінгвістичні роботи. Він міг, незважаючи на тиск зверху, з відділу науки ЦК, написати на розкішно виданому томі сановного чиновника "книга дихає здоровим неуктвом".

Він прекрасно малював, іноді вирізав з дерева екзотичні фігурки, вміло їх стилізує. Одну з фігурок Андрія Олександровича його знайомий несподівано побачив у Берлінському етнографічному музеї. Під нею стояв підпис: "Дерев'яне зображення Бога Сонця, Східна Африка, Друга половина 18 століття". Але автор в цій містифікації не був винним.

Дружиною Білецького була Тетяна Миколаївна Чернишова. Антонімічність їх прізвищ Білецький відобразив у їх загальному екслібрисі у вигляді панди - чорно-білого бамбукового ведмедя. Їм належить заслуга відродження грецької писемності та літератури причорноморських і приазовських греків, яких в 30-ті р. позбавили писемності, демонтувавши і скинувши в море типографські машини. У будинку Білецьких (звідси вони переїхали на Русанівку) завжди були відкриті двері для всіх, хто потребував доброго слова. Тут і початківці поети і боязкі першокурсники, і Юнна Моріц, і Іван Драч, і Іван Дзюба, і Віталій Коротич, і Юрій Щербак, і Мирон Петровський, і Вадим Скуратівський. Їх привели в цей будинок в самі неласкаві дні їх життя - дні гонінь. Зрозуміло, що начальство не жалувало сімейство Білецьких, в їх житті було чимало гірких періодів. В один з найбільш нелегких періодів Андрій Олександрович запропонував Київському університету купити його особисту бібліотеку. Реакції не було. Тоді він запропонував бібліотеку в дар рідного вишу - і знову мовчання. І тоді він запропонував бібліотеку грузинським колегам, і тут же Тбіліський Університет з вдячністю придбав унікальне зібрання. Це дозволило купити дачу в Бучі, де пройшли останні роки Білецького. Він помер 10 квітня 1995 р.. Шанін пише: "В останні роки - напівсліпий і напівглухий, Андрій Олександрович чув і бачив набагато краще, ніж тисячі його абсолютно здорових сучасників. Бо не тільки бачив і чув, але і прекрасно розумів. І не втрачав віру в життя, яке дуже любив. Незважаючи на всю невлаштованість і жорстокість цього самого життя. І якось не виходить думати про Андрія Олександровича в минулому часі. І найвище щастя - мати такого Вчителя, який залишається вчителем назавжди. І після його смерті це стало особливо ясно - нема до кого в Києві звернутися з питаннями, на які міг відповісти лише він..."

У 1989 р. на фасаді будинку встановлена ще одна дошка (скульптор Федичев) - математику та історію науки, академіку Штокалу (1897-1987). Він -

автор понад 100 робіт з теорії диференціальних рівнянь, історії математики.
Жив на 5-му поверсі цього будинку з 1974 по 1987 рік.

Вул. Паньківська, ч. 2

№2. До наших днів збереглася будівля, побудована в 1881 р. для одного з благодійних закладів Києва - Маріїнського дитячого притулку. Благодійність в Києві існувала з давніх часів. Найдавніша благодійна організація в Києві була заснована Феодосієм Печерським і проіснувала понад 850 років. Пізніше благодійністю займалися "шпитали" при церквах - комплекс благодійних закладів, що складаються з шкіл, богоділень, притулків для сиріт та вдів. У 1775 р. в Росії був прийнятий закон про створення "Наказів громадського піклування". Самим вузьким місцем офіційної благодійності було піклування підкидьків і малолітніх сиріт. Поки в Києві існував магістрат, цехи, які "шефтували" над церковними притулками, про таких дітей дбали спільно, всім братством, їх годували, одягали, вчили. Після скасування Магдебурзького права (1834 р.) становище цих дітей погіршилося. Дітей-сиріт прилаштовували на виховання в селах і про подальшу їхню долю не цікавилися.

З 1796 р. питання жіночої освіти та виховання зайнялася дружина Павла І - імператриця Марія Федорівна (дочка герцога Вюртембергського Софія-Доротея-Августа-Луїза). У 1828 р. вона створює "Відомство установ імператриці Марії", так звану Маріїнську громаду, куди входила ціла мережа благодійних та навчальних закладів. Після її смерті усіма установами імператриці Марії керував батько засновниці Покровського монастиря принц Петро Георгійович Ольденбургський. Характером і поведінкою він різко виділявся в придворному оточенні і вважався майже "білою вороною". У 1834 р. будучи 22-річним генерал-майором лейб-гвардії Преображенського полку, він подав рапорт і залишив військову службу. Це було протестом проти варварської розправи, свідком якої він став - жінку прогнали крізь паличної стрій. Вийшовши у відставку, Петро Георгійович зайнявся благодійністю і просвітницькою діяльністю. При ньому число виховних установ зросло з 104 до 496. За великі заслуги в 1881 р., після смерті принца, на Літейному проспекті йому був поставлений пам'ятник "Освіченому благодійнику".

У Києві Маріїнський притулок був заснований в 1845 р. з ініціативи графині Анни Меліної. У притулок приймали дітей з нужденних сімей. Так як свого приміщення притулок не мав і розташовувався в приватних будинках, число дітей не перевищувало 20.

У 1847 р. на Київські контракти приїжджає Ференц Ліст, який користувався шаленою популярністю в Європі як віртуоз - піаніст. У нього було небагате дитинство, і розбагатівши, він вважав своїм обов'язком надавати допомогу нужденним. Ось і в Києві він дає благодійний концерт на користь Маріїнського притулку. Ціна на квитки на благодійний концерт не призначалася - кожен платив, скільки міг і хотів. Найщедріших дякував сам Ліст. Отримавши асигнацію в 100 руб. (на ці гроші можна було утримувати

цілий рік двох дітей у притулку), він подякував княгиню Кароліну Вітгенштейн, яка незабаром стала його супутницею життя.

У 1876 р. Дума безоплатно виділяє для притулку ділянку землі на розі Паньківської та Микільсько-Ботанічної вул. Голова товариства для допомоги бідним Ольга Іванівна Черткова заручилася згодою Ніколи Артемовича Терещенко виділити 25 тис. рублів і архітектора Володимира Ніколаєва побудувати будівлю. І до літа 1881 була готова 2-поверхова будівля; тут 50 дівчаток постійно жили до 16 років. 100 учениць були, які приходили. Тут вони харчувалися, вчилися грамоті, арифметиці, каліграфії, нескладним ремеслам. Про рівень викладання в притулку свідчить те, що деякі вихованки потім вступали до гімназії.

У 1899 р. В. Миколаїв на гроші того ж Терещенко добудовує третій поверх і домову церкву Марії Магдалини. І зараз зліва видно напівкруглу прибудову колишньої церкви.

Особливою подією для вихованок було відвідування притулку вдовою імператрицею Марією Федорівною (матір'ю Миколи II, вдовою Олександра III). Датська принцеса Дагмара, вона 50 років прожила в Росії і вважала її своєю батьківщиною. Вона прославилася своєю добротою і доброчинністю. Вона часто хворіла і тому приїжджала в Київ, клімат якого їй підходив. Вона широко розгорнула благодійність, надавши їй державне значення. За її наполяганням було організовано Державне управління громадського піклування. Співробітники його не отримували зарплати, але отримували чини і повагу в суспільстві. Так, ще в Глухові Нікола Терещенко був зарахований на посаду попечителя Глухівського дитячого притулку, за що отримав чин статського радника.

Марія Федорівна після революції опинилася в Криму разом з дітьми - в маєтку Дюльбер. Туди в березні 1919 р. її племінник англійський король Георг V надіслав крейсер "Мальборо". Він кілька днів простояв на рейді, поки не сіли всі, хто хотів виїхати. Вона жила в Данії, де її замок був завжди відкритий для російських вигнанців. Померла вона в 1928 р., була похована в кафедральному соборі поблизу Копенгагена. Над її саркофагом три російських ікони та негасима лампада. Кажуть, що одна з ікон (Богоматері Троєручиці) зі слідами кулі була в Іпатіївському домі у Миколи II і незрозуміло як потрапила до Данії. А нам на згадку від Марії Федорівни 1 залишився притулок, а від Марії Федорівни 2 Маріїнська община сестер милосердя на вул. Саксаганського 75 (зараз Інститут гігієни праці).

У 1912 р. на кошти киянина Хилькевича, який заповідав 100 тис. руб. притулку, у дворі садиби була побудована 3-поверхова будівля дитячого садка, де 50 дівчаток жили до 8 років, а потім переходили до притулку.

Всі київські чиновники напередодні великих свят готувалися до обтяжливої процедури - треба було обійти квартири начальства (від безпосереднього до вищого) і висловити повагу і відданість, розписавшись у книгах відвідувачів. І начальство дуже ревниво стежило за кількістю підписів. Але нарешті 1899 р. багато підлеглих отримали можливість виспатися. Як раз

цього року благодійне "відомство установ імператриці Марії" проводило збір коштів на користь дитячих притулків Києві та Київській губернії. Федір Трепов оповістив усіх, що в його очах пожертва на притулок "абсолютно замінює візити в День Святого Христового Воскресіння". Наскільки жваво відгукнулися на цей заклик київські чиновники, можна судити з того, що в тому році був значно розширений притулок для дівчаток на Паньківській вул. і побудований новий притулок для малюків на Лук'янівці.

З 1945 р. в будівлі Маріїнського дитячого притулку Інститут психології.

№4. Дошка на цьому сучасному будинку говорить про те, що з 1970 до 1978 р. в ньому жила командир жіночої ескадрильї, Герой Радянського Союзу, гвардії майор Федутенко Надія Никифорівна (1915-1978). А мешканці будинку розповіли ще про одного колишнього мешканця будинку - бібліографа Суслопарова. Побувавши в Америці, він привіз гру "Клондайк", якою захоплювалися не тільки мешканці будинку, але, мабуть, всього Латинського кварталу. Кілька мішечків наповнювалися зернами кукурудзи, цукерками, піском, а в одному золотою монетою. Всі мішечки засипалися тонким шаром тирси. Гравці купували за 1-15 коп. ліцензії і столову ложку, якою намагалися відшукати щасливий мішечок. Влітку гра проходила у дворі, а взимку у вітальні Суслопарова.

№6. На місці цього післявоєнного будинку стояв 3-поверховий будинок Квецінської, який в 1910 р. придбав у неї знаменитий одноногий київський жебрак на прізвисько Шпулька. Його називали королем жебраків. Адже як пише історик Єфименко в журналі "Киевская старина", ще на початку ХІХ століття існувала велика організація, що охоплює всіх жебраків України. Це був своєрідний злиденний цех зі своїм статутом, що визначає права та обов'язки його членів, і зі своєю касою. Єфименко пише: "Найголовніші правила і звичаї, дотримувані членами злидарськими роду, наступні: кожен член іменується товаришем. Для вступу в цех дотримуються деяких умов. Насамперед, кожен, хто має право на жебрацтво, тобто, який має тілесні недоліки і каліцтва, зобов'язаний пробути якийсь час учнем у жебрака-товариша і зобов'язується вносити в цехову братську кружку певну плату. Термін навчання 6-річний та плата 60 коп. Перейменування учня в товариша відбувається з особливою церемонією. На зборах жебраків цехмістер екзаменує його в знанні молитов і жебрацької мови; потім учень зобов'язаний поклонитися і поцілувати руку кожному присутньому на зборах. Вкінці робиться пригощання за рахунок новачка, і тут він уперше сідає з іншими, які називаються товаришами".

У величезному київському злиденному цеху були цехмістер, ключник, отамани, сотники і десятники. Вибирали їх на загальному сході в Броварському лісі на день "Весняного Миколая" (9 травня за старим стилем). Тут же відбувалися суди, видавалося придане для тих, хто обзаводився сім'єю, і видавалася пайова частка для тих, хто вибував з братства. На цих сходках відбувалися пишні бенкети.

У старому Києві жебраки надавали городянам навіть деякі ритуальні послуги. Щосуботи вони з'являлися в будинки заможних міщан з раннього ранку, щоб богобоязливі господарі мали змогу почати цей день з доброї справи і зробити спасенний вчинок, не виходячи на вулицю (саме в суботу милостиня подавалася за упокій померлих родичів). Адже в Євангелії сказано: "Блажени милостиві, бо ти блажени будете".

№ 17. Довгий будинок, що належить Інституту штучних волокон, зайняв місце невеликих будиночків, згорілих при обстрілі будинку Грушевського військами Муравйова. №№ 11-15. А тут стояв цікавий будинок №13, що належав Ксенії Дмитрівні Жигаревій. У цьому будинку в 1910-1914 рр. оселилися три друга-студента КУ - Віктор Романовський, Петро Горецький і Микола Зеров.

Віктор Романовський став згодом відомим архівістом. Він завідував Київським архівом давніх актів, і йому ми зобов'язані збереженням в 1936-1938 рр. безцінних актів, які наказувала знищувати владу. Він справно писав акти про вилучення і знищення зазначених документів, а сам "кидав їх у колодязь". Ні не в прямому сенсі. Це специфічний архівний термін. Він вилучав їх з каталогів та перемішував з іншими документами. Тільки зараз ці документи стали спливати.

Петро Горецький став філологом професором КУ. Найбільший інтерес представляє Микола Зеров - талановитий український літературознавець, перекладач і поет, людина рідкісної ерудиції, блискучий оратор, ідеолог неокласиків, загиблий в роки масових репресій.

Микола Костієвич Зеров (1890-1938) народився в містечку Зінькове на Полтавщині в сім'ї вчителя. Максим Рильський, який знав його батька, вважав його людиною талановитою і своєрідною. Він дуже любив природу, любов цю передав дітям. 2 з 5 дітей стали ботаніками - Костянтин став відомим гідробіологом, а Дмитро - академіком-ботаніком. Микола теж дуже любив природу, знав багато рослин і їх цілющі властивості. У сім'ї його називали "академіком" - він в 4 роки навчився читати і читав багато, особливо його цікавила антична література. Щоб читати її в оригіналі, він вивчив латину. У своїй автобіографії Зеров пише: "Вчився спочатку в міській школі, де працював батько, в одній групі з Павлом Губенко, який тоді ще не був Остапом Вишнею". З 1900 по 1903 рр. Зеров навчався в Охтирській гімназії, а в 13 років сам приїхав до Києва і пішов на прийом до директора 1-ої гімназії Безсмертного, і той розпорядився прийняти його без іспитів в 3 клас. Це був безпрецедентний випадок! Тут в гімназії він подружився з Петром Горецьким, з яким після закінчення гімназії оселився на Паньківській вул. Навчався Зеров блискуче. У нього була виняткова пам'ять. Шульгін згадує, як гімназисти давали йому прочитати один раз сторінку складного богословського тексту, і він тут же повторював його дослівно. Викладач історії Лятошинський (батько композитора) передрікав йому, що він прославиться у вченому світі.

Ще в гімназії Зеров захоплюється україністикою, його приймають в коло української інтелігенції. Не дивно, що після гімназії він вступає на історико-

літературний факультет університету Св. Володимира. Він вражає всіх своєю блискучою пам'яттю, широкою ерудицією. За роки навчання він випускає дві збірки віршів "Калина" і "Сонети і елегії", а також готує "Антологію римської поезії", багато перекладає. Але в університеті не знайшлося керівника, і він в 1914 р., закінчивши університет, їде вчителювати в Златопіль. З березня 1917 р. в приміщенні 2 Київської гімназії організували 2 українську державну гімназію ім. Кирило-Мефодіївського братства, і запросили до неї Зерова. І з 1917 р. по 1920 рр. він викладає тут латинь, а в артистичному Інституті - українознавство, був редактором бібліографічного журналу "Книгарь". Він живе в тому ж будинку №13 на Паньківській вул., куди до нього в гості приходять члени елітного гуртка діячів української культури, в який входили Георгій Нарбут, Павло Тичина, Лесь Курбас, Вадим Модзалевський. У 1920 р. друкують його "Антологію римської поезії", куди увійшли зроблені ним переклади Катулла, Вергілія, Горація, Овідія. У 1920 р. Зеров одружився зі співробітницею Книжкової палати Софією Лобода, кузиною першого радянського ректора Університету, у них народився син Костянтин. 1920-1921 рр. - важкі часи. Йдуть з життя друзі - Борис Грінченко, М. Лисенко, Л. Українка, М. Коцюбинський, В. Чумак, Георгій Нарбут. Ідуть друзі, гине стара цивілізація. Він багато думає про своє призначення, пише програмний сонет:

Яка ж гірка, о Господі ця чаша,
Ця старосвітчина, цей дикий смак,
Ці мрійники без крил, якими так
Поезія прославилася наша!
Що не митець, то флегма і сіряк,
Що не поет – сентиментальна кваша...
О ні! Пегасові потрібна інша паша,
Щоб не загруз у тванні неборак.
Класична пластика і контур строгий,
І логіки залізна течія –
Оце твоя, поезія, дорога.
Лекон де Лиль, Елозе Ередія,
Парнаських зір незахідне сузір'я
Зведуть тебе на справжнє верхогір'я.

Обстановка в Києві в 1920-21 рр. була жахлива. Місто вимирало. Домантович так описує Київ того часу: "Між камінням мостових, по яким ніхто не їздив, виросла трава. Вітер піднімав на вулицях хмари пилу і всякого сміття. Свого апогею біда досягла взимку. Холодні будинку. Велике щастя, якщо топиться буржуйка, від якої йде чад і дим. Електрики немає, її замінюють каганці, від яких мало світла, але багато кіптяви. В водопроводі немає води. Лише зрідка вона з'являється в підвалах. Частина садів вирубана. Штахетник і паркани спалені. Базари порожні, а якщо щось і продається, то за цінами недоступним рядовим жителям. Київ гинув. У кого були сили - йшли в села,

міняли речі на продукти. Число науковців тануло. Деякі виїжджали за кордон, деякі - до родичів у села. Деякі науковці, відклавши книги, перейшли на фізичну роботу, так як тільки вона давала можливість що-небудь заробити. Професор Букреєв, математик, із зятем Топтигою набули широкої клієнтуру: вони возили ручною тачкою дрова з пристані. Видатний знавець античного мистецтва Гіляров ходив по домівках колоти дрова; літературознавець Назаревський з дружиною торгували чаєм з лотка на Євбазі. Спеціаліст з світового мистецтва Шмідт ходив з відерцем крохмалю і наклеював на парканах оголошення про свої лекції. Академія наук гинула. У холодних нетоплених залах, в пальто, шапках і шарфах сиділи вчені і писали статті на клаптиках пакувального паперу, на зворотному боці конвертів, зігріваючи своїм диханням замерзлі чорнила. Зарплату вченим не платили місяцями. В аудиторіях, де було холодніше, ніж на вулицях, голодні професори в шубах і рукавицях читали при світлі каганців голодним студентам лекції про справжні цінності культури, і про творіння людського генія."

У цих умовах абсолютно непристосований до життя Зеров стоїчно переносив жахи буття і жив духовним життям, писав на клаптиках паперу свої вірші та переклади. У результаті розвалу поліграфічної бази поети практикують видання поетичних збірок в 1 приміпнику. У приватній колекції зберігається виданий в 1922 р. такий збірник Зерова "Сонети і Елегії". У ньому є сонет про життя його в Лукрозі. "Лукрум" латиною "баріш". Саме до ситої ще розкуркуленої Барішівки їде Зеров з родиною з голодного Києва. Його та ще кількох літераторів запрошують читати лекції в економічному технікумі.

Під кровом сільських муз, в болотяній Лукрозі,
Де розум і чуття – все спить в анабіозі,
Живемо ми, кинувши Київ – Баальбек,
Оподаль від розмов, людей, бібліотек
Ми сіємо пашню на неродюче лоно,
Часами служимо владиці Аполлону,
І тліє ладан наш на вбозім алтарі.
Так в давній Ольвії захожі різб'ярі
Серед буденних справ і шкурної громади
В душі плекали сон далекої Еллади.
І для окружних орд, для скитів дикунів
Різбили з мармуру невиданих богів.

Прочитавши цей сонет, М. Рильський сказав, що різниця між "тими" і "цими" в тому, що скіфи еллінських різьбярів цінували, а "ці" - "що і говорити".

У 1923 р. Зеров повертається до Києва, очолює кафедру української літератури в КІНО (Київський інститут народної освіти = Університет), стає лідером поетів - неокласиків, читає лекції торгово-промислового технікумі, кооперативному технікумі, археологічному інституті, в залізничному технікумі. Він читав лекції дуже артистично, про його лекції ходили легенди, що він

Златоуст. Він друкує ряд літературознавчих робіт: "Від Куліна до Винниченка", "Коцюбинський і Чехов", "Поети післяшевченківської пори", "Українське відродження". Він готував "Історію української літератури", але доля розпорядилася інакше. Він глибоко аналізує українську літературу. Рильський написав:

Закоханий у вроду слів –
Усіх Венер єдину піну –
Ти чародійно зрозумів
І мідних римлян і Тичину.

Він бореться проти бездарностей і пристосуванців. Але з 1926 р. неокласики стають кісткою в горлі Політбюро. До неокласиків відносилися, крім Зерова - Павло Филипович, Михайло Драй-Хмара, Максим Рильський та Юрій Клен (Бурградт). Неокласиків звинувачують у тому, що вони не визнають радянської дійсності, тікають від неї в переклади римських класиків і французьких поетів. Зеров, дійсно, говорив, що для того, щоб українська література не була провінційною, треба освоювати європейську культуру. А неокласиків звинувачують як реакціонерів та реставраторів, які хочуть повернути колесо історії назад. Стверджують, що вони відображають інтереси української буржуазії. Починаються причіпки, пряме цькування. Зерова запрошують прочитати 10 лекцій в Житомирі, і не встигне він доїхати до Києва, як один із слухачів пише донос. У газеті "Більшовик" з'являється стаття "Неокласичні гастролі Зерова в Житомирі".

Поетапно Зерова позбавляють бути критиком, поетом, істориком літератури, редактором. У нього відбирають можливість літературної праці - залишається тільки професура, та й то ненадовго. Але ж і мовчання теж заборонено, з кожного приводу від неокласиків вимагають самокритичних виступів і політичних заяв.

У грудні в гостях у Рильського Зеров дізнається з преси про розстріл групи письменників – Г. Косинки, О. Влизько, Г. Фальковича та ін.. Він говорить: "Вшануймо загиблих". Це йому пригадують. Зеров блискуче виступає на зборах в Університеті. Йому аплодує весь зал, навіть члени парткому. А через деякий час в газеті "Пролетар" з'являється стаття "Про виступ запеклого контрреволюціонера Зерова і притупленні класової пильності парткому". Після цього з 1 вересня 1934 р. Зерова усувають від викладання, а з 1 листопада - і від наукової роботи. Біда ніколи не приходить одна. Того ж дня від скарлатини помирає його 10-річний гаряче улюблений син Котик. Дружина ще в лікарні. У неї теж скарлатина. І на кладовище його проводжають друзі по Паньківській і театрознавець Гозенпуз, який згадує, що над могилою сина Зеров виголошує довгу промову на латині, а на подив друзів сказав: "Що? Вийшло ненатурально? Театр? А ви не подумали про те, що я, можливо, виступаю в останній раз?" Так, хмари збиралися. У сонеті "Чистий четвер" Зеров пише:

Свічки і теплий чад з високих хор
Лунає спів туги і безнадії:
Навколо нас – кати і пустодії;
Сінедріон, і кесар, і претор;
Це долі нашої сумний узор,
Це нам пересторогу півень піє,
Для нас на дворищі багаття тліє,
І слуг гуде архієрейський хор.
І темний друг євангельських історій
Звучить, як низка тонких алегорій
Про наші підлі і скупі часи.
А за вікном, на цвинтарі, в притворі
Пташиний спів, дитячі голоси,
І в вогкому повітрі вогкі зорі.

Треба шукати роботу. Зеров їде в Москву. Він шукає переклади. Він згоден на будь-яку роботу. Але наприкінці квітня 1935 р. його заарештували, привезли в Київ і помістили в ІБО. Почалися допити день у день, з ночі в ніч. Зерова змусили зізнатися, що керований ним літературознавчий семінар в Університеті - це замаскований гурток злочинців і вбивць. Що приятельські зв'язки поетів - неокласиків - це не особиста дружба, а форма конспірації. Що Зеров - керівник терористично - націоналістичної групи. Що він організував громадянську панахиду по розстріляним Г. Косинко, О. Влизько та ін. на квартирі Рильського, учасники якої поклялися помститися за вбитих. Зеров як керівник розробив план терористичних акцій з точним зазначенням місця, часу та об'єктів терору, жертвами яких повинні були стати Постишев, Петровський та ін. партійні функціонери. У Зерова не витримали нерви. Він весь час плакав. Він відповідав на запитання, посміхався, а з його очей котилися сльози. Потім він став підписувати протоколи, не читаючи.

Трохи пізніше по цій справі були заарештовані Филипович і Драй-Хмара, а також поет Марк Вороний і дослідник творчості Коцюбинського Ананій Лебідь, які не мали відношення до неокласиків. Всі вони загинули в таборах. Зерова засудили до розстрілу, заміненого на 10 років таборів. Його бачили, як він прогулювався з Павлом Флоренським. Подальша його доля невідома. У 1937 р. посилки перестали приймати, а на запит батька відповіли, що він помер у лікарні. Ще одне загублене життя.

Тягар робочих літ наліг мені на плечі,
Стих безтурботний сміх і споважніли речи,
І голос чую я настирливо жорсткий
"Лукавий наймите, а де ж доробок твій?
Де плід твоїх трудів і творчості твоєї,
Чи ж добре ти робив над чорною ріллею,
Чи ж встигнеш поки день скінчить свої діла?"

Як гірко слухати оті жорсткі слова,
І як не зажуріть вам і молодості вашій,
Цей сповнений вина і недопитій чаші,
Цій гострій свіжості передсвітніх годин,
Цій смужечці зорі над тихим сном долин.

№8. Це прибутковий будинок українського діяча, лікаря, члена Благодійного товариства видання загальнокорисних дешевих книг Юркевича. Будинок є пам'яткою архітектури та історії. Його побудував арх. Шехонін в 1909-1914 рр.. Будинок є зразком українського народного архітектурного стилю в його модерністському тлумаченні. Фасад асиметричний - праворуч резолі з гранчастим еркером, ліворуч прямокутний проїзд. Не зберігся дах із заломом і трикутним декорованим щипом. Вікна верхнього поверху мають трапеціодальну 6-кутну форму характерну для української народної архітектури. Орнаментальний декор розташований під вікнами. З'єднання жовтої цегли і сірої штукатурки створює витончений кольоровий ефект, посилений вставками з синьої глазурованої плитки.

У цьому будинку знаходилася редакція педагогічного журналу "Світло" (1913-1914 рр.) і літературно-художнього "Сяйво" (1913 р.), в якому працювали літератори Грінченко, Воронов, Рильський.

У цьому будинку пройшли юні роки Максима Рильського, опікуном якого після смерті батька став друг сім'ї Юркевич. Він був хрещеним батьком Максима.

Максим Тадейович Рильський (1895-1964) був третім сином у родині відомого ліберально-буржуазного діяча, етнографа та економіста Тадея Ростиславовича Рильського (1840-1902) і простої селянки. Батько з багатих родовитих польських шляхтичів під впливом Антоновича відійшов від польського середовища, став справжнім українофілом, членом Старої Громади. Сім'я жила в рідному селі матері Максима - Романівці Сквирського повіту. Батьки часто бували в Києві у друзів - Лисенко, Юркевича. Коли чекали третьої дитини, вирішували як назвати його. Якщо дівчинка - безперечно Ганнушка, а от сина мати хотіла назвати Володимиром, а батько - Максимом на честь Залізняка. Мати боялася, що в характері сина не вистачає заліза. Дізнавшись про це, друг Максима - Андрій Іванович Білецький розсміявся: "Заліза? Ні, але інший метал згадуватимуть люди, коли будуть оцінювати мого дорогого друга Максима - золоте серце і тільки так!"

На все життя запам'ятав Максим слова матері: "Якщо хочеш зробити, щось погане - подумай як слід - і не роби! А якщо хочеш зробити хороше - роби не роздумуючи!" І ще: "Ніколи, синку, не роби вдень таке, що завадило б тобі спати вночі".

Хлопчик ріс чутливим і замкнутим. І коли прийшла пора вчитися, батьки відправили його в Київ, до Лисенка. За два роки, проведених в сім'ї Лисенка, він розкрився, головним чином, під впливом музики, вступив до приватної

Неспішні прогулянки по Києву
Веде Анна Борисівна Островська
гімназії Науменко. Після смерті батька він переходить в сім'ю опікуна
Юркевича.

Ще гімназистом М. Рильський починає писати вірші. Перший вірш :

Розкажи, розкажи мені поле
Чому рідко ростуть колосочки...?

опублікував Грінченко в журналі "Рада", коли Максиму було 13 років.
Він пише революційні вірші:

Слава тим, хто прагне волі,
Хто весь вік живе в борні,
В кого в серці вічні болі
І духа горить в огні.
Хто з калюжі випливає
В море світлоє ідей.

А поряд з ними він пише тонкі романтичні вірші. Він дуже любить
музику, часто ходить до Лисенка грати на роялі. Його вірші дуже музичні.
Недарма його називають Моцартом поезії. Він сам писав:

Родивсь, як Моцарт – з музикою в серці.

Він дуже добре відчував музику, говорив:

"Коли слухаю музику, відчуваю себе так, ніби потрапив на вершину гори,
де легко дихається, звідки далеко видно. Музика Лисенка викликає в моєму
уявленні нескінченне золоте поле. Коли слухаю Чайковського, уявляю залитим
світлом ошатний зал. А ось почув "ультрамоудну" музику - ніби потрапив у
якийсь закуток, в якому безладно зібрані різні інструменти, шматки жерсті,
фалові цвяхи". Цікаво, що б він сказав в наш час?!

Тут на Паньківській приходить до Максима перше кохання, в якому було
все: "Були ревності, і муки, і докори, і вірші, розпачем налиті до країв". За при
всіх цих стражданнях він "спокійно їв сир із сметаною, хоча з любові і хворий".

Невідомо, кому присвячені перші любовні вірші юного поета. Іноді вони
трагічні:

Я все ж тебе люблю...
Ти з мене глузувала,
Стоптала ти любов мою,
Ти серце без жалю усе пошматувала –
І все ж тебе люблю.

В одному зі своїх віршів він назвав її Марією. Хто була ця Марія - ми не
знаємо. А ось те, що він любив чудову артистку Марію Занковецьку, вважав її
символом високого мистецтва - це достовірний факт. Вперше він побачив її на
сцені, коли йому було 12 років, і був вражений. "Це був сам вогонь, це була
іскра веселощів, яка запалювала всі серця. Вона танцювала. Брат захоплено

сказав мені: "На ніжки, на ніжки глянь!" Ці ніжки в червоних чобітках літали по сцені так молодод, так привабливо, та граціозно, що аж серце боліло. А після вистави брат вказав мені на маленьку, худеньку фігурку бабусі, яку вели під руки дві стрункі дівчини. Вона ледве волочила ноги. Це була Марія Занковецька.

Після гімназії Максим вступає на медичний факультет КУ, потім переходить на історико-філологічний.

У будинку на Паньківській Рильський жив до самого одруження. Він одружився на Катерині Миколаївні Паткевич. Вона була вчителькою, кілька років пропрацювала у сільській школі, потім оселилася з 7-річним сином Георгієм у будинку свого діда на Бульйонській вулиці 124 (Боженко). Сюди і переїжджає Рильський з Паньківської вулиці. Він став рідним батьком Георгію, у них народився спільний син Богдан, вони жили дуже дружно. Катерина Миколаївна знала багато народних пісень, добре їх співала, і вони співали хором, особливо коли в гості приходили старші брати Максима Іван і Богдан. І хоча Максиму траплялося захоплюватися красивими талановитими жінками, він любив одну свою скромну, тиху єдино надійну подругу.

Жив у цьому будинку до революції ще один поет - Микола Кіндратович Вороний (1871-1942). Він народився в сім'ї ремісника на Єкаринославщині, навчався у Віденському та Львівському Університетах, де зблизився з Франко, редагував журнал. У 1897 р. він змінює нелегку працю журналіста на романтичну професію актора в трупі Кропивницького та Саксаганського. У 1910 р. він поселяється в Києві на вул. Паньківській №8, працює в театрі Садовського, починає писати вірші і незабаром входить в моду. Київ його потряс. Але він описує не його красу, а Київ як індустріальне місто:

Уранці місто загуло,
Розбуджене гудками;
Залізо, камінь, мідь та скло
Озвалось голосами,
І знов живе, мотує, звір
Стотисячеголовий!
Його життя – кип'ячий вир,
Жахливий і чудовий.

Він пише ліричні вірші, українські романси "То літньої ночі було на Дніпрі". Виходить збірник його віршів "Ліричні пісні". В своїх віршах він закликає боротися:

За Україну, за її долю,
За честь і волю.

Він багато займається перекладами. Перекладає "Варшав'янку", "Марсельєзу". Спеціальною постановою Радянського уряду його переклад "Інтернаціоналу" був затверджений офіційним текстом пролетарського гімну українською мовою.

У 1919 р. відзначається 25-річний ювілей творчої діяльності Вороного, і гетьман української армії Петлюра вітав його як "гетьмана української поезії".

У 1920 р. Вороний їде на Захід разом з Петлюрою і поляками. У своїй автобіографії він так пояснює свій від'їзд "Голод, мороз, пайки, ускладнення хвороби". Він працює у Варшаві аташе при посольстві УНР. Але пробувши у Варшаві більше року, він їде до Львова. "Якийсь докір, мов шміль, точив мою душу, - писав він – жаль, що покинув Україну, і жаль за сином". Він дуже любив свого сина Марка, який народився в 1904 р., який теж став поетом. І в 1926 р. Вороний повертається до Києва і поселяється з сином на Мало-Підвальній вул. Про нього ходять анекдот, що він все життя робить помилки. Коли він опинився в еміграції, його запитали: "Як це так, що Ви національно-свідомий український поет, перевели на українську мову більшовицький гімн "Ітернаціонал"? Помилка - розвів руками М. Вороний. Коли він повернувся до Києва, його запитали: "Як це так вийшло, що ви свідомий український поет, автор перекладу Ітернаціоналу, утекли за кордон"? Помилка! - ще раз розвів руками М. Вороний.

Третьою фатальною помилкою було його повернення з еміграції. Правда, в 1929 р. виходить ювілейне видання його віршів, і урочисто святкується 35-річчя його творчої діяльності. Вціліла паперова серветка, на якій під час святкування М. Рильський писав:

Миколо! Вчителю і друже!
Прийми серветку цю малу.
У кого серце не байдуже,
Склада тепер тобі хвалу.

Але "хвалу складали" не всі. Більшовицька критика звинувачує М. Вороного. в вульгарно-соціологічному висвітленні життя, в модернізмі і упаднічестві. У 1934 р. його засуджують на 3 роки позбавлення волі за вигадану контрреволюційну діяльність, яку замінюють висилкою за межі України. Він поселяється в Воронежі. Там він дізнається про арешт сина, який був розстріляний на Соловках. Після трьох років у Воронежі Вороного переводять в глухий куточок Кіровоградської області, де не дають працювати. У 67 років він залишається без засобів існування. А в 1938 р. його знову заарештовують, висунувши надумане звинувачення, що перед поверненням він був завербований імперіалістичної розвідкою. Тортурами вибивають його визнання - і тут же розстрілюють. У 1957 р. батько і син Вороні були посмертно реабілітовані.

У тому ж будинку жив засновник радянської гідробіологічної школи академік Топачевський. Він постраждав через те, що коли будувався Дніпрогес, підняв тривогу про долю Дніпра. Він попереджав, що в закритих водоймах розвинуться синьо-зелені водорості. Його звільнили з роботи, заарештували. Він загинув у таборах. А ми тепер пожинаємо результати - замість річки утворився ряд стоячих боліт, в яких засилля синьо-зелених водоростей, засобів

боротьби з якими ми не знаємо досі. Їх виловлюють механічним способом, сушать, спалюють. Цілий інститут шукає природного ворога цих водоростей. Великі надії покладали на товстолобиків, розвели їх, але вонидохнуть, бо їх зябра забиваються синьо-зеленими водоростями. Ось що значить не прислухатися до попереджень учених.

Вул. Паньківська – ч. 3

№17. Будинок є пам'яткою архітектури. Він побудований в 1910-ті р. в стилі неоампір. Цокольний і перший поверхи оброблені під руст. Фасад прикрашений декоративними ліпними вставками у вигляді факелів, вінків, гірлянд; по центру еркер на три поверхи з великими вертикальними вікнами для освітлення сходової клітки. Портик з колонами доричного ордера і трикутним фронтоном. Фасад увінчаний фігурним щипцом з монограмою власника будинку - Федота Андрійовича Белокренца. Він був як не дивно селянином, як і власник сусіднього будинку №15, який не залишився до нашого часу (Чужов).

У цьому будинку жив конструктор сучасної поштової скриньки - Павло Шабров. Раніше листи в межах міста розносили посильні, в інші міста їх відправляли з оказією. З 1848 р. починається централізоване відправлення пошти, вводиться поштова марка, яка залежить від ваги листи і відстані. Потім вводиться певна ціна і поштові скриньки. Спочатку це були звичайні ящики з дверкою, яка закривається, але злодії відкривали їх відмичкою або забирали ящик цілком. Тоді стали робити 48 кг чавунні ящики - такий не понесеш. Листи в них кидали зверху, а виймали збоку. Але й ці ящики розкривали злодії. Тому з 100 листів тільки 10-12 кидали в скриньку, а інші відправляли з оказією. Поштове відомство несло збитки. Шабров запропонував нову конструкцію - листи кидали зверху, а виймали знизу автоматично, підставляючи під ящик мішок певної форми. Так це роблять дотепер.

№10. Цей 4-поверховий будинок Василя Мойсеевича Кармазіна був побудований в кінці 19 століття в стилі Київський Ренесанс. З 1918 р. в ньому жив Порфирій Данилович Демуцький - фольклорист, хоровий диригент, композитор і педагог. Він народився на Київщині, в селі Охматів, в сім'ї священика, закінчив медичний факультет КУ, навчаючись, брав участь у хорі Лисенка. До 1918 р. Демуцький працював лікарем у рідному селі, де організував сільський хор, який виступав у багатьох містах України, в т.ч. і в Києві.

У той час українська мова була під заборонаю. Коли Лисенко та Драгоманов домовилися про концерт українських хорів у філармонії і всі квитки були продані, поліцмейстер злякався і заборонив концерт. Насилу вдалося знайти компроміс - хор співав українські пісні французькою мовою.

У 1918 р. він приїхав до Києва, оселився на Паньківській 10 і жив тут до смерті в 1927 р. Він працював в етнографічній комісії ВУАН, викладав у музично-драматичному інституті ім. Лисенко. Разом зі своїм хором влаштовував на вулицях Києва "сеанси народної пісні". Він записав близько 700 народних пісень, написав музику до віршів Шевченка "Заповіт", "Чернець",

хор "Дума про Федора Безрідного". Він помер у 1927 р., похований на Байковому кладовищі. У 1952 р. вийшла його збірка "Українські народні пісні". З 1955 р. в Україні проводять конкурси-огляди народних хорів ім. Демуцького.

Довгі роки в цьому будинку жив і його син заслужений діяч культури, видатний композитор, один із засновників української опереточної школи Данила Порфирович Демуцький (1893-1954). Він народився в селі Охматово, навчався у Другій Київській гімназії, де захопився фотографією. З 1911 р. він навчався в КУ, спершу на медичному, а потім на юридичному факультетах. У студентські роки він стає членом фотографічного товариства "Даггер". У 1913 р. він виставляє 4 пейзажі на Всеросійській виставці художньої фотографії, після чого він стає постійним учасником виставок. Його знімки друкують журнали "Сонце Росії", "Вісник фотографії", "Фото для всіх" та ін.. Його улюблений жанр - пейзажі і портрет. До 1925 р. він працює в фотолабораторіях музею антропології та етнографії ВУАН, театру "Березіль", історичного музею. А з 1925 р. переходить в кіно. Він був улюбленим кінооператором Довженко, з яким знімає фільми "Арсенал", "Земля", "Фата Моргана". У 1930 р. його звинувачують у зв'язках із закордоном, і він до 1940 р. їде в Ташкент. Повернувшись до Києва, знімає фільм "Роки молоді". У роки евакуації в Ташкент знімає фільм "Пригоди Насреддіна", "Насреддін у Бухарі", "Тахір і Зухра". Повернувшись до Києва, він оселився на вул. Саксаганського 24, зняв фільм "Подвиг розвідника", "Тарас Шевченко", "Калиновий гай". Він помер в 1954 р., похований на Байковому кладовищі.

Жив на Паньківській 10 видатний історик, публіцист, лектор і педагог Євген Вікторович Тарле (1874-1955). "Я не француз, я - єврей" - говорив він в 1951 р. в розпал кампанії проти "безрідних космополітів". Він народився в єврейській сім'ї купця третьої гільдії в Херсоні. Навчався в 1 Київської гімназії, і на історичному факультеті КУ. У 20 років хрестився. Ще студентом захопившись історією середніх віків, він публікує свої перші наукові роботи. Його залишають в аспірантурі і він пише праці з історії Угорщини, Італії, Франції та Ірландії. Він викладав в приватних жіночих гімназіях Батцель на Гімназійній вулиці. Гімназії Дучинської на Тимофіївській. Через політичну неблагонадійність йому заборонено викладати у державних навчальних закладах. У 1901 р. він їде до Варшави, а потім в 1909 р. - до Москви. Його праці не простий виклад фактів, а осмислення історії окремих країн і видатних особистостей. Він писав настільки захоплююче, що його книги перекладені 52 мовами, він був членом багатьох академій. Особливою популярністю користуються його книги "Наполеон" і "Нашестя Наполеона на Росію". Він тричі лауреат Сталінської премії (1942, 1943 і 1946 рр.), нагороджений трьома орденами Леніна.

Ось епізод з життя Тарле: рано вранці в його квартирі лунає телефонний дзвінок. Питання: "Ви читали сьогоднішню "Правду?"". Відповідь: "Ще ні, товариш Сталін". Репліка: "І не читайте, я не додивився". Тарле все ж не послухався Вождя і заглянув в "Правду". Там виявилася розгромна для його

концепції стаття. Незабаром було опубліковано спростування. Ось так цінував Вождь фальсифікацію історії Вітчизняної війни 1812 р., виконану Тарле.

У його паперах було виявлено наступний запис: в 1789 р. французький капрал звернувся до російської влади з проханням прийняти його на службу в чині майора. Йому було відмовлено служити в цьому чині. Капітаном, будь ласка, але платню вдвічі менше, ніж у майора. Він відмовився. Це був Наполеон Бонапарт.

Помер він у Москві в 1955 р. Ми можемо пишатися своїм учнем, який починав свій шлях у науку на вул. Паньківській.

№12. Цей будинок, побудований в кінці 19 століття в цегляному стилі, належав селянину Степану Феофановичу Шаїн. Будинок є пам'яткою історії. Меморіальна дошка нагадує про те, що в 1893-1894 рр. в цьому будинку на квартирі курсистки Верзілової збиралися члени студентського марксистського гуртка і на гектографі друкували праці Маркса, Енгельса і Плеханова. У групу входили переважно студенти університету, що розповсюджували ці роботи серед киян. У 1894 р. члени гуртка були арештовані.

У 1908-1912 рр. в цьому будинку на 4 поверсі знімав квартиру журналіст, лідер київських меншовиків Костянтин Василенко (1877-1941). Його брат Михайло Василенко був другим президентом ВУАН після Грушевського. Зовсім недавно йому було відкрито меморіальну дошку на будівлі президії Академії наук. Адже нещодавно ми практично нічого не знали про Президентів між Вернадським і Богомольцем. Василенко був заарештований в 1934 р., правда, через рік його випустили. А в 1939 р. знову заарештували; вирок – 10 років без права листування. У 1956 р. родині повідомили, що він помер у Воркуті від апендициту. У 1956 р. посмертно реабілітований. І тільки ознайомившись із справою, син дізнався, що Михайло Василенко був розстріляний в 1939 р..

А Костянтина Василенко переслідували завжди. У 1909 р. після закінчення юридичного факультету КУ, він був заарештований за участь у підпільній роботі і на 3 роки висланий з Києва. У 1905 р. він повернувся до Києва, співпрацював у газеті "Київське слово", "Київський голос", "Київська думка". З 1906 р. він помічник редактора "Київської думки". У 1917 р. Василенко - комісар Тимчасового уряду, входить до складу Генерального Секретаріату Центральної Ради. У 1922-1923 рр. він постійний співробітник правової комісії ВУАН. У 1923 р. його заарештовують у справі "Київського обласного центру дій", і до 1925 р. він знаходиться в Лук'янівській в'язниці, потім посилення в Єнісейськ. У 1937 р. його знову заарештували, він загинув у таборах, посмертно реабілітований в 1991 р..

№14. У 2002 р. знесений будинок, побудований в 1890 р. за проектом Горденіна для Теофіла Шпаковського. Будинок був 2-поверховий, перший поверх кам'яний, другий - дерев'яний, обкладений цеглою. Будинок був у стилі еклектики з переважанням елементів неоготики. З 1904 р. будинок належав доктору кримінального права КУ Леоніду Сергійовичу Беогриді-Котляревському. У 1918-1919 рр. будинок був націоналізований разом з

обстановкою, а колишній власник залишався хранителем речей - була в той час така форма, причому користуватися фортепіано дозволялося тільки професіоналам. Потім будинок став комунальним. Знесений будинок №14а, що належав вдові Михайла Петровича Драгоманова (1841-1895) - видатного вченого, просвітителя, громадського діяча, якого знала і поважала вся Європа. Його відносили до першої п'ятірки найвидатніших українських політиків. Його називали "нашим Шевченко в політиці". Його ім'я носить Педінститут. Його дружина - Людмила Михайлівна Драгоманова (1842-1918) була театральною актрисою. У 1975 р. вона була ініціатором організації в Києві денних притулків для дітей робітничого класу. Перший такий притулок на 60 дітей був відкритий на Львівській вул. біля Вознесенської церкви. У тому ж 1875 р. Драгоманов був звільнений з КУ по політичній неблагонадійності, і сім'я емігрувала до Швейцарії, а потім до Болгарії. У 1895 р. Драгоманов помер у Софії, а його вдова з сином Светозаром повернулася до Києва, працювала в "Просвіті", в Українському клубі. З 1917 р. до смерті в 1918 р. вона отримувала пенсію від Центральної Ради. Вона володіла в Києві декількома прибутковими будинками, один з яких був на Паньківській - 14б.

З однією з мешканок цього будинку пов'язана прямо таки детективна історія. У 1961 р. Віктору Некрасову запропонували написати сценарій документального фільму про колишніх фронтовиків і їх нинішнє мирне життя. Готуючи фільм, він переглядав кадри військової хроніки. З них він дізнався про санінструктора Олену Ковальчук, яка винесла з поля бою кілька сотень поранених, і нагороджена орденами. До війни вона працювала в Києві дамським перукарем. Закінчивши курси санінструкторів, пішла на фронт. Але розшукати її не вдалося, і в фільм, що вийшов в 1961 р. "Невідомому солдату" ці кадри не увійшли. Костянтин Григор'єв в лютому 1962 р. написав про це статтю в "Літературну газету": "Шукаємо Олену Ковальчук". Стаття викликала цілий потік листів. Виявилося, що в Києві жило багато Олен Ковальчук, багато воювали, в основному санінструкторами. Повідомили, що ім'я Олени Ковальчук висічене на обеліску в Калінінграді, де її ім'ям навіть названа вулиця. А виявилася, що Олена просто поміняла прізвище, вийшовши заміж за врятованого нею пораненого. І до 1978 р. Олена Філіпова жила в будинку №14б на вул. Паньківській.

№21. Це прибутковий будинок дійсного статського радника Ігнатія Борисовича Маковського побудований в 1911 р. за проектом архітектора Рикова і є пам'ятником архітектури. Це будинок - один з кращих зразків житлової архітектури пізнього модерну. Він складається з трьох прямокутних корпусів, які утворюють замкнутий двір. Симетричні фасади об'єднані кутовим круглим еркером з оригінальними овальними вікнами. Прямокутні і грановані еркери, різні за формою віконні прорізи, порушують монотонність фасадів. Перший поверх рустований, верхній поверх завершують трикутні фронти. З горищними напівциркульними вікнами і монограмою власника над входом - ИБМ (Ігнат Борисович Маковский – рос.мовою). Декор стриманий - ліпні

вставки з неоампірними мотивами ваз, гірлянд, картушів, геометричним і рослинним орнаментом.

Після війни в цьому будинку оселилася Валерія Яківна Зайонц - одна з учасниць Краківського підпілля 1943-1944 рр., про яку ми знаємо по книзі і фільму "Майор Вихор". Зв'язавшись з краківськими підпільниками, капітану Радянської Армії Михайлову (майор Вихор) вдалося запобігти вибуху Кракова. У книзі розповідається, що в числі підпільників були брат і сестра Зайонц, і саме Валя врятувала групу від провалу. Групі треба було доставити до Кракова рацію, а вдень всіх перевіряли, ввечері діяла комендантська година. Валя пронесла рацію в кошику, засипавши її черешнею, якою вона по дорозі з посмішкою пригощала поліцаїв. Також вона доставляла динаміт. Брат Юзеф служив у міській управі, йому вдалося скопіювати план міста з точками мінування, який Валя передала майору Вихру. За це брат і сестра Зайонц були нагороджені орденом Вітчизняної війни 2 ступеня. Валя закохалася в капітана - розвідника Божко, приїхала з ним до Києва і оселилася в цьому будинку.

№16. Сучасний будинок. Побудований на місці будинку, що належав до революції фінансисту, члену Біржового комітету та правлінь низки комерційних банків Олександрову Львовичу Цитовічу. Він був розстріляний НК в 1919 р..

№23. Повоєнної будівлі. Стиль декоративізм.

№25. Будинок побудований в кінці 19 століття, був 2-поверховим, потім надбудували ще 2 поверхи. Він належав Наталії Степанівні Романович-Словатінській. У будинку жив колекціонер Алексеєнко, який займався історією українського костюму, і правознавець Синайський, який до смерті в 1922 р. був директором Інституту соціології.

№18. Сучасний.

№20. Цей прибутковий будинок міщанина Євстафія Никифоровича Сіренко побудований на початку 20 століття в стилі модерн. Його прикрашають пілястри іонічного ордена і ліпний орнамент. А наприкінці 70-тих рр. 19 століття на цьому місці була садиба вдови штабс -капітана Косарновской, на якій стояв 2-поверховий будинок і флігель. Флігель знімала фельдшерка Неточасва - член комуни Дебагоріч-Мокрієвича. Його гурток називали "гуртком юних бунтарів". У нього входила Віра Засулич, Дейч, Стефонович. Після розгрому комуни, процесу "193х" багато явок народників провалилися, флігель Неточасвої стає основною конспіративною квартирою. У Неточасвої жили багато народників, приїжджав Желябов, часто заходив Валерій Осинський, присланий з Петербурга для організації "Виконавчого комітету". Тут Дейч і Стефановський друкували фальшиві прокламації, в яких говорили, що цар оголосив волю, а поміщики це приховують. Але коли в 1879 р. в Києві народники організували ряд терактів, Осинський в січні був арештований в своїй квартирі на розі Володимирської і Мало Підвальної, а в лютому був наліт на квартиру Неточасвої. При цьому мешканці флігеля чинили збройний опір, при цьому було поранено двоє нападників і троє захисників флігеля. Всіх

схопили, і в травні відбувся суд, який засудив Осинського і 2 студентів з Паньківської до страти.

№27. На місці пустиря був будинок Івана Юхимовича Петрова. Він був головою військово-історичного товариства, яке запропонувало створити меморіальний шлях між Софіївською та Михайлівською площами, встановивши на ньому ряд пам'ятників діячам, які зробили великий внесок в історію України. Із запропонованих ним пам'ятників був встановлений тільки один - княгині Ользі.

І ще про одного цікавого киянина, який жив на Паньківській вулиці в будинку Протасова на початку 19 століття (але хто ж його знає, де тоді був маєток Протасова) мені хочеться розповісти вам. Це знаменитий київський юродивий Іван Босий (1799-1849), мабуть самий відомий київський юродивий 19 століття. Він народився в 1799 р. в м. Зарайську Рязанської губ. в міщанській родині. Замолоду жив звичайним життям, мав дружину і дочку. А в зрілі роки пустився в мандри по монастирях і скитам. У 1840 р. він прийшов до Києва, вибив печеру у садибі одного благочестивого жителя міста і зачинився в ній. Цілий рік він ходив босий в одному нанковому халаті, носив вериги. Але так як поліція бачила в юродстві порушення правил благопристойності в громадських місцях, він переселяється з Верхнього міста в Нові будови, в будинок капітана Протасова на Паньківській вулиці. І незабаром цей будинок стає місцем паломництва киян та іногородніх прочан. Газета "Киевлянин" писала: "Прийде бувало до нього хто-небудь, та Іван Босий негайно назве його по імені, хоча б і в перший раз його бачив, знає, що спонукало його прийти до нього, і запропонує настанови і поради. Допомігав він в хворобах, і майбутню долю людини передбачав. Відпускаючи тих хто приходить, він давав їм на благословення маленькі кипарисові хрестики або інше що, дивлячись по тому, яка доля чекала того кого відпускав. А іноді нічого не давав. Це в тому випадку, якщо приходить до нього людина зла, лукава і приходив не за настановою, а щоб спокусити праведника."

Губернатор Фундуклей і ректор духовної академії Муретов умовили юродивого зайнятися допомогою нужденним городянам і паломникам. Був створений громадський фонд допомоги бідним для зменшення кількості жебраків на вулицях Києва. Івану Босому передавали запаси теплого одягу та взуття, і він роздавав їх прочанам і киянам, які цього потребували. Складніше було з харчуванням, так як юродивий вважав, що ситість несумісна з побожністю душі. Він не стільки годував приходящих, скільки докоряв їх за "жадібність". Одна з його підопічних розповідала: "Бувало набере нашої братії, бідненьких і стане годувати нас. Відріже тобі тут таку шматочок хліба і ложечки 4 борщу налле, та й скаже: "Їжте на славу Божу, дорогі гостеньки. Чим багаті, тим і раді". А от грошей не любив давати. Попросиш, бувало Босенькій! Дай ти мені копійчку! - А він тобі дулю покаже. - На що? - Скаже. Тобі не потрібні гроші. Ти милості проси у Бога ось так: "Хліб наш насущний дай нам днесь. Тут про гроші немає ні слова. Ну так і не проси їх."

Незабаром громадській богадільні стало тісно в хаті Протасова, і в 1840 р. Іван Босий зняв 2-поверховий кам'яний будинок, що знаходиться в основі Андріївської церкви. Тут він приймав до 500 осіб на день. Житлові кімнати в будинку розділялися на чоловічі та жіночі. Для хворих була невелика лікарня і лікар. Трапезували разом. Сам Іван Босий жив у великому залі, де згодом Андрій Муравйов влаштував церкву Св. Сергія Радонежського, в якій він був згодом похований. Стіни залу були знизу доверху обвішані іконами, а в передньому кутку лежав на підлозі великий двопудовий камінь, на який юродивий під час нічних молитов клав поклони, та так, що на лобі у нього зробився нарост завбільшки з куряче яйце. До Івана Босого приходили не тільки мандрівники, жебраки і хворі, приїжджала до нього знать в каретах з лакеями в лівреях.

Іван Босий управляв своєю богадільнею до самої смерті в 1849 р. Його змінив Даміан Федорович Виноградський, згодом відомий ігумен Феофанійського скиту, відомий під ім'ям старця Боніфатія.

У 1850 р. богадільня була закрита за розпорядженням Миколи Першого, якому донесли, що тут під виглядом прочан ховаються збігли кріпаки.

Відлунням цієї історії стало оповідання Валеріана Підмогильного "Іван Босий", написане ще в 1920 р., а опубліковане тільки в 1953 р. та й то не у нас, а в філадельфійському журналі "Київ". У ньому розповідається про сільського юродивого пророка, який відкрито викривав несправедливу владу, а та не сміла зачепити його, боячись народного гніву.

І ще один поет жив на Паньківській вул., але точної адреси ми не знаємо. Про нього розповіла поетеса Людмила Титова. Це видатний російський поет Іван Єлагін (1918-1987), ім'я якого ми дізналися з журналу "Огонёк", в якому Євтушенко опублікував вірші мало відомих у нас поетів, у розділі "Антологія". Непросто складалося життя цього поета. Його батько Венедикт Март був поетом. Свого часу він працював у Японії та Китаї, добре знав японську та китайську мови, писав вірші у формі хоку і тана (танки). Мати - хрещена єврейка була дуже релігійною. Полюбивши Венедикта Марта (справжнє прізвище Матвєєв), вона проїхала з ним півсвіту - від Петербурга до Владивостока. Март не міг встояти проти такої відданості і одружився на ній. У них народився син, якого назвали Іваном, але вдома звали його Залік. Незабаром мати померла, а Залік з батьком і мачухою оселилися в Києві на В.Житомирській 33. Тут з ним в 1937 р. познайомилася київська школярка Людмила Титова. Залік був хворий на запалення легенів. Її вразили його величезні очі і знання величезної кількості віршів. Прийшовши додому, вона порізала бритвою руку і кров'ю написала на листку "Я люблю Заліка Матвєєва", запечатала в конверт і сховала. Батька Заліка вона бачила тільки мигцем - він зайшов до кімнати сина в строкатому східному халаті і тюбетейці, церемонно вклонився, допитливо подивився на гостю, взяв щось на піддзеркальнику і вийшов. У нього був свій кабінет на антресолях - маленька кімната, вся яскраво розписана японськими і китайськими ієрогліфами, вигадливими орнаментами. Там він писав свої танки:

Сердце человека как тростник –
Есть прямой тростник, а есть тростник – калека
Так и сердце человека

Там він написав роман "Війна і війна", який ніхто не друкував.

З батьком у Заліка були дружні, сердечні стосунки. Глибоку ніжність і прихильність вони прикривали жартівливістю. Людмила якось побачила жартівливу записку Заліка батькові з приводу того, що він не втерпів і "викрав" у нього цигарку:

Поэт у зеркала справлял свой туалет,
А рядом нежная лежала папираса.
Соблазн был так велик – не выдержал поэт
И утащил красавицу без спроса.

Залік заочно закохався в Ахматову, поїхав до Ленінграда, з'явився до неї і був вражений, побачивши немолоду жінку. Він представився і попросив про бесіду. Ахматова була в жахливому стані і сказала: "Вибачте мене, я не можу Вас прийняти - у мене сьогодні заарештували сина".

Він вибачився і пішов. Повернувся до Києва. Захопився індійською філософією. Написав поему про вірне кохання молодої дружини японського моряка, який пішов у плавання і не повернувся, вона все чекала і чекала його на скелі серед моря.

Одного разу Людмила зустріла його на Володимирській гірці. Він сказав: "Сьогодні вночі заарештували мого батька. Я тут ловлю всіх, щоб попередити: до нас ходити не можна".

Коли заарештували Венедикта Марта, взяли скриню, повну рукописів. Він пожартував: "Ось, нарешті, прочитають мій роман! " Більше Венедикта Марта ніхто ніколи не бачив. Залік часто дзвонив слідчому. Прізвище його було Ласкавий. Одного разу слідчий сказав йому: "Японське шпигунство. 10 років суворої ізоляції". Тоді ще не знали, що це означало розстріл, але знали, чим це загрожує родині. І Залік, щоб загубитися, переїхав на Паньківську. Але життя є життя. Йому було 19 років. Людмилі було 16 років. Вони почали зустрічатися. Людмила згадує: "Того літа було багато квітів. Ми забиралися в затишну глушину алейки Першотравневого парку. Залік все читав вірші. Я сиділа, заклавши ногу на ногу. Несподівано він нахилився і благоговійно доторкнувся губами до ноги, трохи вище підйому. Я нічого не сказала. І почалося божевільне щастя. Літо, щастя, юність, все чудово. Тільки одне погано - Венедикт Миколайович. Але він повернеться, обов'язково повернеться. Адже є ж справедливість. Так думала я.

Залік був завжди підтягнутий, акуратний. Підкреслено стриманий. Але за рівністю поведінки відчувалося в ньому клекіт нерозтрачених сил. У ньому не було ніякої фальші, ніякої підробки. Не позував, не ламався. Він завжди володів собою і завжди зберігав гідність. Притому, що його просто захлинала стихія поезії, він володів здоровим глуздом, і багато чого в житті підпорядковував йому. Він жив важко, але, здавалося, легко переносив труднощі. Він володів

собою, був незмінно ввічливий, чемний. З ним було добре і дивно. Знання його були великі. Він не тільки пам'ятав напам'ять вірші найзначніших поетів, він вже володів кількома мовами знав багато чого іншого."

Я помню торжествующее лето,
Тревожные закаты над рекой.
Он верит предсказаниям и приметам.
Он необычный, он всегда другой.
Он - в горе. Но твердит – со мною счастлив.
И дня не проживёт без этих встреч,
И только чуть глаза его пригасли,
И стала чуть замедленнее речь.
Мы каждый день проходим по аллеям
Трёх приднепровских парков на горах.
Но что ни день, гнетут всё тяжелее
Размах беды и чьих-то судеб крах.
И я живу совсем, не понимая,
Кто в самом деле прав, кто виноват,
И то молчу подолгу, как немая,
То что-то отвечаю невпопад.
И как всегда он говорит: "До завтра!"
И вот мы расстаёмся, наконец.
Ещё стоит невзорванная Лавра,
Ещё, быть может, жив его отец.

Залік різко говорить про Сталіна. Я серджуся: "Не хочу, щоб так говорили про людину, яку я люблю і поважаю." Він відповідає: "А я не можу інакше говорити про людину, яку я не люблю і не поважаю." І пішла перша тріщина. Вона здалася ще випадковою, майже непомітною. Але це тільки здавалося. Настала осінь. Спочатку сіра, потім вугільно-чорна. Все - казці кінець."

Після самогубства члена уряду Любченко, син якого вчився разом з Людмилою, і якого раніше зустрічали в школі як дорогого гостя, а тепер директор з обличчям, спотвореним гнівом і люттю, таврував як тричі проклятого зрадника батьківщини і ворога народу, Людмила і Залік остаточно посварилися. Вона ніяк не могла уявити, що стільки людей брешуть і помиляються, караючи безвинних. Вони розлучилися.

Зустрілися через 2 роки в окупованому Києві. У першу зиму німці відкрили 2 вузи - медичний інститут і консерваторію. Навчання там рятувало від Німеччини. Людмила, у якої був хороший голос, вступила до консерваторії. Залік вступив до медичного інституту і підробляв в акушерському відділенні в лікарні. Він приходив до Людмили в гості, тепло піклувався про неї, читав свої нові вірші, а частіше читав Блока. "Залік не раз читав мені Блока:

Вновь оснеженные колонны,
Елагин мост и два огня,
И голос женщины влюблённый,
И хруст песка, и храп коня.

Нам це "Єлагін " дуже подобалося. Я сказала йому, що якщо буду писати і друкувати вірші, то під псевдонімом Ірина Єлагіна.

Восени 1943 р. наші війська були вже близько. І Залік сказав, що потрібно їхати. Що нікому нічого не пробачать. Я дивувалася, чого він, безвинний, боїться. Я уявляла, як Венедикт Март з вузликом в руках, який, звичайно ж, повернеться з ув'язнення, буде бродити по місту і не знайде ні сина, ні друзів, ні даху. Але я нічого не сказала Заліку. Ми дивилися один на одного з кожною секундою все більш відчужено. Наспів попрощалися. Я не думала, що це назавжди.

Не минуло й 2 тижнів, як німці стали виганяти жителів з Києва. Коли я повернулася, Заліка вже не було.

Вже після війни мені доводилося бувати в тому дворі на Паньківській, де він жив в останні роки в Києві. Ніхто про нього там нічого не знав і не пам'ятав. Я питала всіх, кого могла, розуміючи, що така людина не могла зникнути без сліду.

Венедикт Март не повернувся з ув'язнення. Його роман "Війна і війна" навік зник десь там, куди забрали його автора.

У 1944 і 1945 я запитала Максима Рильського чи пам'ятає він Матвєєва. Він жваво запитав: Ваню? - Так! - Звичайно, пам'ятаю. Дуже талановитий поет. Де він?

Я сказала, що не знаю, можливо, його, як багатьох інших, відвезли німці.

Я дуже багато помилялася. Не помилилася в одному. Я завжди говорила, що якщо він живий, якщо десь він є, то рано чи пізно про нього почують, такий дар не може пропасти безвісти.

Через десятки років я побачила вірші в журналі "Огонек" і під ними - Іван Єлагін (1918-1987). Щось в мені здригнулося. Жадібно прочитала вступ Євгена Євтушенка. А там про Івана Єлагіна говорилося, як про сина Венедикта Марта. Сумнівів ніяких! Я стала ритися в журналах. Боляче, що так пізно. А ще боляче від думки, що його друкують у Росії, а він цього не знає. І що я не змогла йому послати доброї звісточки - теж боляче.

Назад отрезана дорога,
Давно, давно забыть пора,
Как юноша с глазами йога
Читал мне Блока у Днепра."

І мені хочеться прочитати вам 2 вірші Івана Єлагіна, написані в еміграції в США.

Воздух темнел на Владимирской горке,

Где-то внизу тарахтели моторки,
Месяц за веткой спускался в проём,
Заколыхалась листва ворохами,
Мы на скамейке сидели втроём,
Мы говорили друг с другом стихами.
Недалеко над днепровской водой
Кто-то запел о любви молодой.
А от тайги до британских морей
Тёмные вышки росли лагерей.
Если бы не было этого дня,
Если бы не было этого вечера,
Значит, и не было в мире меня,
И обо мне разговаривать нечего.
В небе заката лежит поперечина,
В ней уже мало осталось огня,
Сам себе долю бродяжнюю выбери
И по окольным дорогам кружись,
Но и за четверть секунды до гибели
Помни, что чудом была твоя жизнь,
Каждому встречному дереву радуйся,
Кланяйся солнцу, приветствуй дожди
И ничего, что ты прожил без адреса,
Только ответа на письма не жди.
Всё, во что верил, и всё, за что ратовал –
Кажется, кануло в тёмный пролом.
Может быть, ангел почтовый припрятывал
Письма твои у себя под крылом?
Вслушайся в звёздную ночь одиночества
И ничего от людей не таи:
Ангелу, может доставить захочется
По назначению письма твои.

І ще один вірш:

АМНИСТИЯ
Ещё жив человек,
Расстрелявший отца моего
Летом в Киеве,
В тридцать восьмом.
Вероятно, на пенсию вышел.
Живёт на покое
И дело привычное бросил,
Ну а если он умер, -
Наверное, жив человек,
Что перед самым расстрелом

Толстой проволокой закручивал
Руки отцу моему за спиной.
Вероятно, тоже на пенсию вышел,
А если он умер,
То, наверное, жив человек,
Что пытал на допросах отца.
Этот, верно, на очень хорошую пенсию вышел.
Может быть, конвоир ещё жив,
Что отца выводил на расстрел.
Если б я захотел,
То на родину мог бы вернуться.
Я слышал, что эти люди
Простили меня.

Титова в 1991 р. пише вірш, присвячений Івану Єлагіну:

Всё в мире расплывается кругами,
Порой не ясно, где добро, где зло,
Но знай, он не был никогда с врагами,
Такое лишь почудиться могло.
Скажи ему, что я его искала,
Что для меня он был неуловим.
Не там искала с самого начала –
В других краях под именем другим.
Искала в Риме, в Индии, в Тибете,
В Богемии, в иной стране любой –
Не там, куда прибило на рассвете,
Где до заката бил его прибой.
Не всякому под силу быть поэтом.
Поставь свечу – пусть это лишь обман.
И да прибудет вечно в мире этом
Поэт, сын убиенного – Иван.

Людмила Титова, "Я хотела совсем иначе...". Стихи.- Л.: Фирма "ВИПОЛ", 1995. – 96 с.: портрет.

"Я хотела совсем иначе..." – так називається збірка віршів Людмили Титової (1921-1993), виданий посмертно. За життя Людмила Титова друкувала в основному переклади і тільки зараз любителі поезії зможуть гідно оцінити вірші високоталановитої російської поетеси. Книга не вичерпує всього, написаного автором, багато віршів ще чекають публікації, вони безсумнівно цього заслуговують.

Ось і закінчилася наша екскурсія по вул. Паньківській. Не так вже багато будинків, а як багато долі, і як мало серед них щасливих.

Картка з іншої екскурсії:

На місці ліцею 21 стояла церква Благовіщення, побудована в 1887 р. арх. В.Ніколаєвим. На цю церкву збирали гроші жителі Нової Будівлі, але зібрали тільки 18 тис. І 75 тис. пожертвував міський голова, мільйонер Іван Толлі. Поруч був 2-поверховий будинок притча і церковно-приходська школа. Навпроти побудована в 1915 р. архітектором Риковим будівля Маріїнської громади сестер милосердя. Це і призвело до перейменування Жандармської вулиці в Маріїнсько-Благовіщенську (1888) (з 1919 по 1937 П'ятакова), з 1937 р. - Саксаганського (на честь корифея українського театру Панаса Саксаганського).

Церкву знесли в 1934 р., на її місці побудували школу №21, а будинок притча зберігся.